

B DB

Een 16de-eeuwse tin vondst uit het kasteel Ter Elst te Duffel (LIER)

S. VANDENBERGHE

D-396

Sinds geruime tijd worden de ruïnes van het in 1914 verwoeste kasteel Ter Elst te Duffel (tussen Lier en Mechelen) gerestaureerd en geconsolideerd. De plannen voor deze restauratie werden in 1978 goedgekeurd, en op 3 september 1982 werden de gerestaureerde overblijfselen van het kasteel officieel opengesteld. De historische en zuiver archeologische aspecten van deze restauratie blijven hier buiten beschouwing, daarover is een grondige studie in voorbereiding. Wij beperken ons tot het bespreken van enige merkwaardige tinnen voorwerpen - een teljoor, een pap- of oorkom en een lepel - die in augustus 1982 toevallig werden ontdekt bij het vrijleggen van een ronde zandstenen waterput op de binnenkoer van het kasteel. Over de vondstomstandigheden is weinig bekend. Het archeologisch materiaal dat de tinnen voorwerpen vergezeld is niet precies te dateren, maar ongetwijfeld zestiende-eeuws. Een fragment van een zogenaamd puntneusbaardmannetje van Raerens grès is het oudst en dateert van ca. 1500. Andere vondsten zijn fragmenten van een kom en van bloempotten in rood en grijs aardewerk, enige niet te identificeren ijzeren voorwerpen, een bodem van een glazen noppenbeker en twee munten. Wat deze laatste betreft gaat het om een rekenpenning van Philips II (1557-1598) en een oord van Ernest van Beieren (1581-1612). Deze munten kunnen niet als dateringselement beschouwd worden, want de stratigrafische gegevens ontbreken volledig.

De tin vondst is, op de lepel na, in vrij gunstige staat van bewaring (afb. 1). Allereerst moet een rond bordje, een zogenaamde 'teljoor' worden vermeld (afb. 2). Toen ons de 'rotzooi en rommel' uit de pas ontdekte waterput getoond werd, was er bij deze

Afb. 1.

schotel sprake van 'een rond stuk lood'. Groot was onze verrassing, aangezien het hier om een zeldzaam tinnen object gaat! Het bord in kwes-

tie heeft een diameter van 21,6 cm, en is voorzien van een opstaand randje. De tinmerken zijn vrij goed te identificeren. Het eerste, deels uitgewiste, ovale merk (afb. 3) is gekeperd. De schildhouders zijn niet te herkennen, maar dit zouden twee leeuwen moeten zijn. Het is het Liers stadsmerk, dat wij kennen van enige Lierse tinnen voorwerpen ¹. Over Lier als tincentrum is totnogtoe weinig bekend ².

Een tweede merk (afb. 4) is veel kleiner en stelt een gekroonde hamer voor waaronder een naar links geknielde engel is aangebracht. Eertijds kende men teljoren van hout, tin en aardewerk ³. Wat de tinnen bordjes betreft, waren er twee hoofdvormen, namelijk de ronde en de rechthoekige teljoren, die meestal van een opstaand randje voorzien waren. Ze worden regelmatig in boedels als 'rond teljoor' of 'teller' vermeld en in 23 van de 48 door Dubbe onderzochte vijftiende- of vroeg zestiende-eeuwse boedels zijn tinnen teljoren vermeld. Ze werden dus ongetwijfeld veelvuldig gebruikt. In tegenstelling tot de rijkdom der archivalische gegevens, zijn er slechts bitter weinig van dergelijke plakjes bewaard gebleven. In België zijn mij alleen voorbeelden uit Gent en Antwerpen bekend ⁴. In Antwerpen werd omstreeks 1936 een verzilverd bordje opgegraven, maar dan van rechthoekige vorm; en daarom is het een 'lang teljoor' genoemd ⁵. In Nederland daarentegen zijn verscheidene voorbeelden bekend ⁶.

Afb. 2.

Afb. 3.

Afb. 4.

Afb. 5.

De tweede buitengewone vondst is een zogenaamde oor- of papkom met twee vertikaal aangebrachte ringvormige oren (afb. 5). Dit recipiënt heeft een licht verheven basis, een fijne overkragende rand en op de buitenkant zijn draaisporen van de afwerking op te merken. De hoogte bedraagt 5,7 cm, en de diameter 15,5 cm. Volgens de merken op de bodem moet deze papkom uit Mechelen afkomstig zijn. In een ruitvormig merk herkennen wij de vertikale palen van het Mechels wapenschild, waarboven een niet onmiddellijk te identificeren figuur (een dubbel kruis?). Daaronder is een druiventros te zien, die als het meesterteken geïnterpreteerd moet worden. Ondanks de voortreffelijke studie van E. van Autenboer is dit Mechels meesterteken niet te identificeren⁷. Deze 'oirkom' is zeld-

zaam; naast afbeeldingen op schilderingen⁸ zijn slechts twee dergelijke voorwerpen uit een bodemvondst te Rotterdam bekend⁹.

Tot slot moet dan nog de erg beschadigde lepel, met ruitvormige steel en amandelvormige bak genoemd worden die niet gemerkt is (lengte 19 cm, afb. 7). Wat de datering van deze vondsten betreft is het voorlopig raadzaam geen gissingen te maken, zodat ik ze veiligheidshalve in de zestiende eeuw situeer.

¹ Er zijn thans slechts enige 18de-eeuwse tinnen voorwerpen bekend met het Liers stadsmerk, nl. een bord van Meester D (ø 23,8 cm), gepubliceerd in L. Lagae-Uytterbroek, *Oud tin van het Sint-Dimpna-Gasthuis te Geel*, Geel 1973 (= *Artium Folia Lovaniensia*, IX), p. 20, nr. 39 en een kruik van G. d'Hulst (1713-1760) (h. 41,2 cm; ø 17,1 cm), gepubliceerd in de catalo-

Afb. 6.

gus *Histoire et petite histoire des étains de nos provinces*, Brussel 1975, p. 16, nr. 46.

² Wij vonden geen gepubliceerde gegevens van archivalische aard in A. Lens, *Inventaris van het oud archief van de stad Lier*, Brussel 1973, 118 p. (= Archief- en bibliotheekwezen in België, Inventarissen, nr. III). Dr. E. van Autenboer schreef in 't *Land van Ryen*, jrg. IV, 1954, afl. 1, p. 37-38 een kort stukje aangaande 'Een Liers tinnegieter getuigt'... Het betreft de 17de-eeuwer Jan Ceulemans.

³ B. Dubbe, *Tin en tinnegieters in Nederland*, Lochem 1978, p. 184.

⁴ *Catalogus Gent duizend jaar kunst en cultuur*, Gent 1975, p. 402, nrs. 692-693 (beide 1ste helft 16de eeuw). In Mechelen werd in de 70-er jaren zeer veel tin opgebaggerd uit de Dijle, maar teljoren werden niet boven gehaald.

⁵ L. Kesteloot, Een laat-gotisch rechthoekig tinnen tafelbordje gemerkt met het Antwerpsch stadswapen, in: *Jaarboek van Antwerpens Oudheidkundige Kring*, jb. XII, 1936, p. 67-70 en pl. 9 (16 × 11 cm).

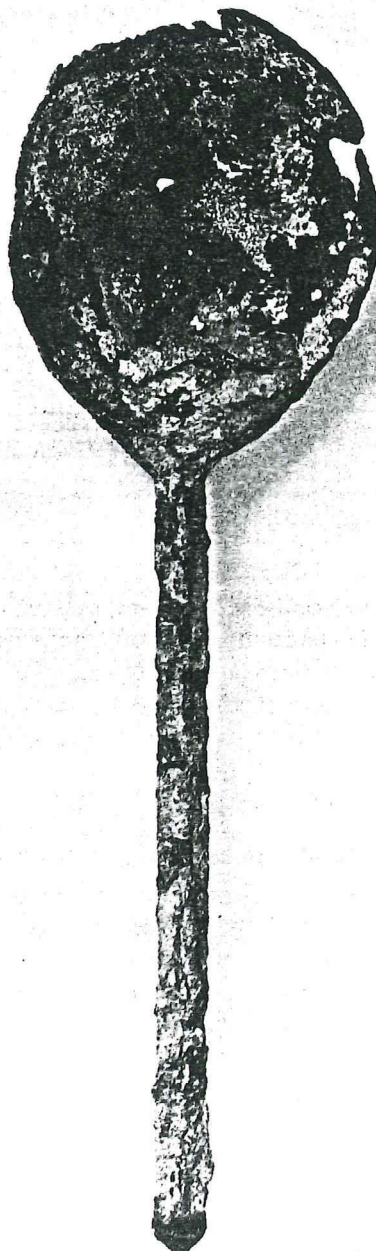
⁶ *Catalogus Blik op tin*, Singermuseum Laren (N.-H.) 1965, p. 21, nr. 14 en afb. 6 (wapen van Rotterdam of Delft; ø 14 cm); *catalogus Keur van tin uit de havensteden Amsterdam, Antwerpen, Rotterdam*, Amsterdam, Antwerpen, Rotterdam 1979, p. 279, nr. 273 (wapen van Rotterdam; ø 14,8 cm); J. de Kleyn, Het gewone van toen is nu uitzonderlijk, in: *Bijdragen en mededelingen van het Nederlands Openluchtmuseum*, 1982; 2, p. 44-52 (Amsterdams?; ø 21,5 cm) en de *catalogus Thuis in de late middeleeuwen*, Overijssels Museum Zwolle 1980, p. 141, nrs. 169-171 (ø 18,5, 18,8 en 18 cm). Het nr. 171 is voorzien van het wapen van 's-Hertogenbosch (zie afb.).

⁷ E. van Autenboer, Het Mechelse tingietersambacht, in: *Bijdragen tot de geschiedenis inzonderheid van het oud hertogdom Brabant*, XLV, 1962, 3e reeks, 14e deel, afl. 1-2, p. 5-197.

⁸ B. Dubbe, *op. cit.*, p. 122, afb. 62: schilderij met de 'Zeven werken van Barmhartigheid' door Ernst Maeler, 1548.

⁹ *Catalogus Keur van tin uit de havensteden Amsterdam, Antwerpen en Rotterdam*, p. 282, nr. 279 (verzameling H. J. van Beuningen) en B. Dubbe, *op. cit.*, p. 122, afb. 63 (h. 6 en 6,5 cm).

Foto's: M. Van den Bogaert.

Afb. 7.